

אוריאל סימון וחבר עוזרים, שני פירושי ר' אברהם אבן עזרא לתרי עשר, כרך א', הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשמ"ט, 332 עמ'.

מאת יוספה רחמן

מונח לפנינו עתה הראשון מבין שלושה הכרכים של פירושי אבן עזרא לתרי עשר. בכרך א' מצויים שני פירושים של אבן-עזרא להושע, יואל ועמוס: הפירוש המקובל — על פי כתב-יד לונדון-מונטיפיורי 34 ושיטה אחרת, שעדיין לא ראתה אור — על פי כתב-יד פריז — הספרייה הלאומית 217. הפירוש המקובל הוהדר על פי דפוס ראשון, שבעה כתבי יד שלמים ועוד אחד מקוטע ואילו הפירוש בשיטה האחרת יצא על פי שלושה עדי הנוסח המצויים לגביו. הפירוש המקובל נכתב בידי אבן-עזרא עצמו ונחתם בצפון צרפת (עמ' 11) ואילו את הפירוש בשיטה האחרת, שנתחבר כנראה באיטליה (שם), כתב מעתיק מפיו של אבן-עזרא ולכן נרשם בראשו: 'בשם יי אלהי כל בשר/אתחיל לכתוב פירוש תרי עשר אשר הועתק מפי הגאון הר' אברהם בר' מאיר הספרדי המכונה אבן עזרא זצ"ל" (עמ' 269). 'ואכן' — לדברי פרופ' סימון (עמ' 11) 'פשטותה היתירה של דרך ההסברה (המתבטאת, בין השאר, בשכיחותה של הפרפראזה) וההימנעות הכמעט גמורה מהבאת דעותיהם של מפרשים אחרים ומהצעת ביאורים חילופיים, וכן הסגנון העממי והמחוספס והמינוח הפרשני השונה מן המקובל בכתבי הראב"ע, מאשרים שהפירוש לא יצא מעטו, ושאלה אכן דברים-שבעל-פה שהועלו על הכתב בלשונו של התלמיד...'. פרופ' סימון פירש אפוא את הביטוי 'אשר הועתק' שבקולופון הפתיחה כמציין שכתוב ולא דווקא העתקה מלה במלה, וזאת בגלל השוני, העקרוני במקרים לא מעטים, בין סגנון הכתיבה של הפירוש בשיטה האחרת לבין סגנון הכתיבה של הפירוש המקובל. סגנונו של הפירוש המקובל הוא מעין המשך טבעי של דרכי כתיבתו בחיבוריו הפרשניים האחרים. יש בו מן הערפול (למשל בהושע ב, ג, ד: '... ריבו. איך אתם "בני אל חי" (לעיל 1), והאם זנתה הם האבות?'). רציפותו לעתים היא למראית עין בלבד (בהושע יא, ח: 'איך אמגנך ישראל — כמו: אתנך, "אשר מגן צריך" [בר' יד, כ]; "עטרת תפארת תמגנך" [מש' ד, ט] — תתן לך, כמו "כי ארץ הנגב נתתני" [שופ' א, טו]). אחרי המלה 'כמו' הראשונה מופיעים ברציפות שני פסוקים, מבראשית

וממשלי, אולם כל אחד בא להוכיח דבר אחר, כפי שמעיר בדין סימון¹). לעתים כתיבתו איננה מדויקת (עמ' ג, ו-ח: א.ם. כבר הזכיר יחזקאל דבר ה"צופה" ... — והרי יחזקאל לא קדם לעמוס!), הרבה פעמים היא חידתית (יואל ד, יב: יעורו — כמו "העירור" (לעיל ט')) — וקשה לדעת, אם ההשוואה לפסוק ט היא דקדוקית או שבכוונתה לרמוז על המשכיות ספרותית) ולעתים מלותיו סתומות, לא רק בגלל המינוח האישי המיוחד לו אלא גם מסיבות אובייקטיביות של העדר ניקוד (כמו ביואל ב, ט: בעיר. ישקו — מגזרת שוק' — וממבט ראשון אין לדעת, אם הו"ו של "שוק" מנוקדת בחולם או בשורוק, וכמו בהושע יג, יד: מיד שאול הייתי פודה אבותיך, עתה אני אהיה דבר המות שלך... וגם כאן אין לדעת ממבט ראשון, אם הנפרד של 'דבר' מנוקד בשני קמצים או בשני סגולים). סגנונו של אבן עזרא הוא אפוא תערובת של קוצר נשימה ורוחב דעת, של תבונה חובקת כול לצד ספונטניות נחפזת, בלתי מבוקרת וקמצנות מילולית. לכן התמודדות רצינית בעיקר עם פירושו המקובל לתרי עשר, תוך הסתייעות בשיטה האחרת, היא צלילה לתוך מערבולת של קשיים אינטלקטואליים ותקשורתיים כאחד. התמודדות זו נטל על עצמו מתוך אחריות רבה ואגב חדירה לשורשם של דברים פרופ' אוריאל סימון.

את תכנית העבודה שלו ואת תפיסת מלאכתו של הסופרקומנטר ניסח פרופ' סימון בהקדמה, בעמ' 10-14, ואני אנסה למוסרה כאן במלותיי, על פי תפיסתי ומתוך נאמנות לתוכן דבריו. בתוכנית זו יש לענ"ד שני ערוצים עיקריים: ביקורת הנוסח וביקורת היצירה הפרשנית. בעוד שהשאלה המרכזית של ביקורת הנוסח היא שאלת מהימנותו וסבירותו, חלוקה ביקורת היצירה הפרשנית לשישה סעיפים, המזינים מדי פעם בפעם זה את זה, והם: (1) שכתוב הפירוש לשפה מודרנית; (2) בחינת מהימנות הציטוט והטיעון; (3) חשיפת השיקולים הפרשניים שביסוד הפירוש; (4) אבחון סימני הזיהוי הסגנוניים והפרשניים של הפרשן; (5) בחינת הזיקה בין יצירותיו הפרשניות של אבן-עזרא בינן לבינן ובין היצירות החוץ פרשניות שלו תוך שימת דגש על עקביות הטיעונים ועל שינויי עמדות ופשרם; (6) מיקומו של הפירוש על מפת הפרשנות בדורו ועל מפת הפרשנות הגלובאלית — מימי התנאים והאמוראים ועד זמנו של אבן-עזרא. כל החקירות האלה מעמידות לפנינו ארבע דמויות: את דמות היצירה עצמה, את דמות הפרשן, את דמותה ומהותה של מסגרת פרשנית בתקופתו של אבן-עזרא תוך התעכבות מיוחדת על מוקדי ההתעניינות המרכזיים של החיבורים הפרשניים ואת דמותה של תנועת ההשכלה בזמנו של אבן-עזרא. כל אלה הובילו לחריש מונומנטאלי בכל פירושי אבן-עזרא שבידינו ובכתביו האחרים (מאזנים, צחות, שפה ברורה, יסוד מורא, כלי נחושת, איגרת השבת ועוד). בד בבד אנו מחכימים ומוסיפים דעת לגבי חכמים מחוגי הרבנים ומחוגי הקראים. בעמ' 39 אנו למדים, למשל, שלכינויו השונים של ריב"ג (ר' יונה; ר' מרינוס; אבן ג'נאח) יש מקור משותף בשמו הערבי המלא: מרוואן אבן ג'נאח. ר' מרינוס הוא שם תלמודי המקביל ל'מרוואן' ור' יונה הוא שם מקביל לאבן ג'נאח,

אשר הוראתו המילולית היא לא אחרת מאשר בעל כנף. נמצאת למד, שאין ריב"ג אלא כפל עניין במלים שונות. בכתבים שנתחברו באיטליה כינה אותו רב"ע בדרך כלל 'ר' יונה' ובאלה שנתחברו בצרפת — 'ר' מרינוס'. בין חכמי הקראים אנו מתוודעים לשמות כמו יפת (בפירוש על תרי עשר הוא המצוטט מכולם — 63 אזכורים מפורשים [עמ' 220]), ישועה, אלקומסי ואלפאסי (שהראב"ע אינו מצטט בשום מקום — עמ' 63) ואפילו נקלעים לסוגיית "מיהו קראי" לגבי ר' משה הפרסי הנזכר בכל פירושי אבן-עזרא רק פעמיים — בארוך לשמות יב, ו ובנדפס לעמוס ז, ד. והנה פסק סימון (עמ' 248), שר' משה הפרסי איננו מוסא אבו עמראן אל-זעפראני אל-טפליסי (ראש כת הקרובה לקראים), 'וזאת מפני שלא מתקבל על הדעת, שהראב"ע היה מתייחס בכבוד ובהערכה לנציג כה מובהק של כת סוטה'. שאלת הכבוד וההערכה כלפי חכמי הקראים צצה וחוזרת בעיקר לגבי ר' ישועה (בן יהודה אבו אלפרג פורקאן, שחי בארץ-ישראל במאה ה-11). 'זהו החכם הקראי היחידי המצוטט בפירושי הראב"ע כמעט תמיד בלווית ציון הכבוד "ר"', ועל כן יש לשער שהציון ניתוסף בידי מעתיקים, שחשבוהו למפרש רבני' (עמ' 67). בפירוש אבן-עזרא לתרי-עשר אנו מתוודעים גם לפרשת זיופיו של החכם הקראי פירקוביץ, שתלה סברות-כרס קראיות בעדי נוסח לא מהימנים. ונזכיר כאן את הדוגמה מהושע ח, יג: ככל כתבי היד נכתב 'ויפת אמ' ובכת"י נ במקום 'ויפת' נמצא כתוב 'ומרי' והחכם הקראי אברהם פירקוביץ טוען בתיאור של כ"י זה... שזוהי הגירסא המהימנה ושממנה ראיה שהראב"ע היה תלמידו של יפת. ברם, לא זו בלבד שלא יתכן שבן המאה השתיים-עשרה היה תלמידו של בן המאה העשירית, אלא שיש בסיס לחשוד שגירסת "ומרי" היא פרי שינוי מכוון (שכן האות מ' שונה באורח ניכר מדרך כתיבתה בכ"י זה)'.¹

במבוא (עמ' 10-12) הסביר פרופ' סימון, שהסיבה שבחר לבאר את אבן-עזרא לתרי-עשר ולא לתורה נבעה מחמת ריבויים של כתבי היד לתורה ושפע המובאות מדברי אבן-עזרא בספרות הפירוש. לעומת זאת המשימה לגבי תרי-עשר הצריכה בדיקה של קצת יותר מעשרה כתבי-יד, ובעזרת חבר עוזרים, שטיפל בכתבי היד, השווה, רשם חילופי גירסאות, בירר מראי מקומות ואסף את מרבית הנתונים לצורכי הביאור, הפכה העבודה אפשרית. על כל פנים דומה שתכנית העבודה רבת הכיוונים והתכליות של פרופ' סימון גרמה לכך, שבביאורו זה יהיו משוקעות טיטות עלומות של ביאור על אבן-עזרא לתורה, על ספרים אחרים ועל סוגיות שאינן מיוחדות רק לתרי-עשר. אפשר אם כן לומר, שבתכנית העבודה יש הערמה ברוכה על המסגרת הצרה — תרי-עשר — שעליה סובב הביאור בגלוי: הנה בעמוס ה, יג מצוי הרקע המקראי לאמרה המפורסמת של אבן-עזרא מבראשית יב, ו 'והמשכיל ידום', ובפירוש של סימון מצינו גם ביאור לשוני לתואר 'משכיל' על פי פירושו של אבן-עזרא לתה' מא, ב, גם ביאור מושגי של 'משכיל' על פי ספרו הפילוסופי 'יסוד מורא' ועל פי דרכו של סימון גם ביאור לאמרה המפורסמת מבראשית (תביעה מן

הקורא המשכיל לגזור על עצמו שתיקה מתוך אחריות ציבורית, ולהימנע מלגלות את הסוד הביקורתי אלא למי שמסוגל לעכלו כראוי) ועוד. בפירושו להושע ד, ו (עמ' 53) מעמיד סימון על העובדה, ששירת ספרד העברית וכן השירה הערבית ששימשה לה מופת אינה נזקקת לתקבולת כצורת יסוד, וכתוצאה מקביעה זו נפרס לפנינו מעין מבוא כללי על יחסו של אבן-עזרא לצורת היסוד של השירה בספרות התורה והנבואה: התקבולת. לדברי סימון, אבן-עזרא הושפע מתקופתו ובשל כך לא ראה בתקבולת תופעה פיוטית בסיסית אלא תופעה רטורית, לצרכי הדגשה והטעמה. הוא ייחדה בעיקר לנבואות ולתוכחות (בר' מט, פס' א, ג, ו, ז, יג, יח; במ' כג, פס' ז, י, יח, כג; דב' לב, פס' ב, ז) אך יחד עם זאת הוא שלל תקבולת במסגרת סיפורית והקפיד מדי פעם במסגרת זו להבחין הבחנות ענייניות בין האיברים כמו למשל בבראשית מ, כג: 'ולא זכר שר המשקים'. לא הזכירו בפה אל פרעה... וישכחהו. בלב'. בפירושו ליואל, ג, ג, אנו למדים, שאבחון תופעות של כיאזם, אבחון המצוי גם בפירושו לתורה, אינו חידוש של ראב"ע, שכן כבר האמוראים העירו זאת לגבי סידורה של המשנה (ברכות ב ע"א: 'תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית, עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית, והדר פריש מילי דערבית'). הופעת המלה 'קבלה' בעמוס א, א ('ואין ראייה מהמקרא, רק מהקבלה') גוררת את סימון להרצאה מקיפה על המושג הזה המבריא, יחד עם נרדפיו, את פרשנות החוק של א"ע לתורה לכל אורכה. הוא מעיר על גלגוליו של המונח מימי התנאים והאמוראים ('בפי התנאים והאמוראים מורה השם "קבלה" על ספרי נביאים וכתובים... רק בימי הגאונים נתרחב המשמע של תיבה זו, ומעתה מורה ה"קבלה" על המסורת שבעל-פה המועברת ברציפות ובמהימנות בצידם של כתבי-הקודש') ומוסיף בירור בסוגיית תוקפה המחייב של הקבלה ואופייה בעיני אבן-עזרא תוך היוזקות למשנה-תורה של הרמב"ם. כידוע נזקק אבן-עזרא לאסטרונומיה בפירושו לתורה, לנביאים ולכתובים ובדרך כלל פער התקופות שבינינו טווה מעל פירושים שכאלה קורים של ערפול. והנה בעמוס ה, ח 'עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך...' מצמיד סימון לביאור האסטרונומי הארוך של אבן-עזרא, הסבר מאיר עינים משלו וממנו אנו למדים משהו על תורת הגלגלים של ימי הביניים ועל פער בין התצפיות של בטלמיוס/פטלמיוס לבין תצפיות בימי אבן-עזרא המעיד על תזוזה של כימה מנקודת ההשתוות הצפונית. סימון מבאר מונחים אסטרונומיים כמו: סדנים (הקטבים השמימיים), אדום (כוכב גדול המצוי במרכז של קבוצת הכוכבים שבקוטב הדרומי), זנב טלה וראש השור, גלגל המזלות, גלגל העליון, קדימה או נקיפה, לב האריה ועוד, ובעקבות ספרו של גד בן-עמי צרפתי 'מונחי המתמטיקה בספרות המדעית הערבית של ימי הביניים' (ירושלים תשכ"ט), מעמידנו על חתירתו של אבן-עזרא ליצור מינוח מתימטי ואסטרונומי עברי המבוסס בעיקרו על לשון המקרא. סימון גם מפליג לפרט מספר נקודות מחלוקת בין ר' אברהם בר חייא הנשיא לבין אבן-עזרא כשהוא מצביע פעמיים — בסוגיית שיעור הזוית, שגלגל המזלות מוטה בה כלפי צפון (עמ' 212)

ובסוגיית קצב ה'קדימה' (עמ' 213) — על עדיפות עמדתו של אבן-עזרא. הוא מלמדנו על התפוכות בפרשנותו של אבן-עזרא לגבי השאלה, אם כסיל הוא כוכב בודד או קבוצת כוכבים (עמ' 215), על מחלוקות בין חכמי רומי ויוון וחכמי ישמעאל, וכל זאת הוא עושה אגב הסתמכות על ביבליוגרפיה אסטרונומית הכוללת בין היתר את ספרו המפורסם של ש' סמבורסקי 'חוקות שמים וארץ' ועל ספרו האנגלי של דרייר 'תולדות האסטרונומיה מתלס ועד קפלר'.

רוחב היריעה של ביאורו של סימון עומד אפוא ביחס ישר לאופקיו הרחבים ורבי הפנים של אבן-עזרא עצמו. אך אין סימון מעריך עיוור שלו, וכפילולוג נאמן הוא חושף. גם על סמך מחקרים שקדמו 'לא מעט טעויות בציטוט ספרים הכתובים בערבית שלא היו לנגד עיניו מאז הגיעו לארצות אירופה הנוצרית' (עמ' 222). הנה מספר פעמים הוא שם בפי יפת טענות שלא נשתמרו בספריו (למשל, בעמ' 138, 143, 181, 261). ואפילו דברי חיוג', שהראב"ע עצמו תרגם את שלושת ספריו לעברית נשמטו ממנו עקב פער של 15 שנה בין תרגום הכתבים ברומא לבין כתיבת הפירוש הנוכחי, ובגלל העובדה, שבדרך כלל לא נשארו בידי הראב"ע כתבי-יד של חיבוריו, ככל הנראה משום שהוא מסרם בידי פטרוניו (עמ' 223–224). בעקבות מחקריו של י' רייפמאן אנו למדים על ששה-עשר מקומות שבהם ייחס הראב"ע בטעות דברי חז"ל לחכמי הקראים או למפרשים אחרים (עמ' 51), ואנו שומעים, כי הציטוט הלא מדויק שמן הזכרון היה שכיח בכתבי אבן-עזרא (לגבי ציטוט פסוקים השווה הציטוט מבראשית כט, כה בעמ' 120; מירמיהו כא, י בעמ' 44, ומשמ"א כח, ו בעמ' 256). הבעיה העיקרית בפירושו של סימון היא לענ"ד הבעיה הארגונית. לטעמי היה צריך לארגן את מלאכת השכתוב (קרי הביאור השוטף. הלשוני והענייני על הפרפראזות הנדרשות) ואת הדיונים הרחבים יותר (ההשוואות לפרשנים אחרים וההשוואות הפנימיות בכתביו של אבן-עזרא) בשני אפראטים נפרדים. פיצול שכזה, בין השכתוב לבין הדיון הרחב, היה ברוב המקרים יעיל, מקל על הבנת הנקרא וחוסך גם מהקורא המיומן את הטרדות הטכניות הקשורות בהתמצאות ובהבנת הנקרא. בהעדר הפרדה טכנית לאפראטים צריכה להיות הפרדה פנימית במסגרת האפראט האחד והקדמה מפורשת של מלאכת השכתוב לדיונים הרחבים, בכל מקום שרק ניתן. לכל הפחות רצוי היה להדגיש את חלק השכתוב באותיות מובלטות. דוגמה קיצונית לקשיים שעורמת על הקורא כתיבה, שלא תמיד מתחשבת בסדר שהצענו הוא הפירוש לדברי אבן-עזרא על עמוס ח, ה: לאמר. ידבר על האוצרים הבר... הערת סימון לד"ה 'ידבר על האוצרים' פותחת בזו הלשון: 'הראב"ע נוקט את הביטוי "על לשון" כשברצונו לומר וכו'". ולאחר דיון רחב הוא חותם במשפט: 'סביר להניח שבשלב מוקדם של המסירה נשמטה כאן מלת "לשון", ושצריך להיות: "ידבר על [לשון] האוצרים בר"'. אולם באופן ברור, אילו פתח סימון במשפט שסיים לא היה הקורא צריך לתמוה, מה עניינה של המלה 'לשון' בכתוב שאינו מזכיר אותה. וה"ה בביאור ליואל ב, יט שו' 41 ד"ה 'כאשר אמרו', שגם בו היה צריך קודם כל לפתוח

בהשלמת הפסוק המצוטט ('אשור-לשבע לחם') ורק אחר כך וכהמשך טבעי להוסיף הערה על הזיקה שבין הפירוש ונסיגונו האישי של אבן-עזרא. להצבת שכתוב הפירוש וביאורו השוטף בראש כל יחידת פירוש יש לא רק תכלית דידקטית אלא מטרה מתודולוגית של הידוק הקשר בין המפרש והמתפרש, והידוק שכזה לע"ד הוא צורך בסיסי של הביאור על הביאור, הן במקרים שהביאור הזה כולל שכתוב ללא דיונים רחבים, והן במקרים שהשכתוב חובר אל הדיון הרחב. כך למשל קרוב לסוף ההערה המעניינת לעמ' א, א ד"ה 'ורבי המפרשים' כותב סימון: 'ואילו כאן הוא מרחיק לכת יותר וקובע, שלזיהוי המשולש אין בסיס של ממש בלשון הכתוב, שכן לא מדובר בו אלא על הרעש (כ"ה' הידיעה!) שהיה בימי עזיהו, אשר ממדיו הגדולים אינם מתיישבים בנקל עם תנועת הספים של היכל ה' בהקדשת ישעיהו'. ורק עין חודרת תבחין בקשר שבין לשון סימון 'אשר ממדיו הגדולים...' לבין לשונו של אבן-עזרא 'כי בימי עזיהו היה הרעש, ודבר גדול היה'. מעין זה בפירוש להושע ח, ט. בביאורו של סימון, הקשר בין לשונו של אבן-עזרא 'וטעם בודד' — כי לא היתה עצתם אחרת' לבין לשון הכתוב (!) 'פרא בודד' אינו מחוור וקשה לדעת, מה עומד בכתוב מול לשון הרבים של הפירוש ('עצתם').

לפי מיטב הבנתי, הטיפול בנוסח ובהצעות התיקון מסברה הוא טוב וזהיר. לכן אעיר כאן חמש הערות ספורדיות בלבד:

- (1) על הושע ז, ד, שו' 7 ('כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו') מעיר סימון: '... דומה שבמקום "עד ישבות" (הנראה כדיטוגרפיה של "עד חומצתו") יש לקרוא "איך ישבות". לענ"ד יש לשקול את האפשרות, שלפי אבן-עזרא המלה 'עד' כאן משרתת עצמה ('עד חמצתו') ואחר עמה ('עד ישבות'), ויש כאן המשכה מהסוף אל ההתחלה. וצע"ג.
- (2) על הו' ח, ה ('זנח עגלך, שמרון...') כתב א"ע: 'זנח שומרון — כפול, כאלו כתוב: "אותך" — זנח עגלך אותך שומרון... וסימון מעיר: 'כפול' — היכן כאן התקבולת? בדוחק רב אפשר להניח שרצונו לומר שהרישא של פסוק זה מקבילה לסיפא של קודמו... מוטב לאמץ את התיקון של "בני-רשף" המציע לגרוס "פעול" תחת "כפול"...'. אולם לענ"ד אין צורך לתקן, ולפי תפיסתו של אבן-עזרא התקבולת אינה בין ראש פסוק ה וסוף פסוק ד' אלא בתוך הרישא של פסוק ה: ('אותך) זנח עגלך/אותך) שומרון', והיא מתאפשרת מתוך ההנחה ששני הפעולים נשמטו כאן. על פי זה צריך לשנות את הפיסוק שבגוף הפירוש (על הוספת הפיסוק בידי המהדירים עיין בהקדמה, בראש עמ' 13).
- (3) בהושע י, יד חסר הסבר לגבי העדפת 'שלמנאצר' על 'שלמנאסר' המצוי בחמישה כתבי יד.
- (4) בעמוס ז, ז-ח יש לענ"ד לשקול ברצינות את גירסת כ"י נ, החסרה את המלה 'לו', משום שעל פי הביאור הראשון של אבן-עזרא אין למעשה משקל סמנטי רב למלה זו כאן, ואין 'לא אוסיף עוד עבור לו' אלא 'לא אוסיף עוד עבור (לראותו)'.

(5) לסיום סעיף הנוסח ברצוני להתייחס גם לחלקה הראשון של הערת הנוסח על הושע יב, ה לשו' 24, ד"ה 'וטעם': תמוה, שתחת לומר שהמובאה מבראשית נועדה להסביר את הרקע לתחנוני המלאך, הריהו מבאר את מובנה שלה...', ובלי לפסוק בעד או נגד מהימנות הנוסח כאן להפנות למקרה דומה בפירוש רש"י לדברים כו, ב ד"ה 'זית שמן', שבו הוא משתמש בפסוק מדב' ח, ח: 'ארץ זית שמן ודבש', ומבאר אותו בעקבות ספרי דברים על אתר.

יש להעיר גם על כמה עניינים, שאינם קשורים בנוסח:

- (1) בעמ' 22 סוף הערה 4 נאמר: '...אלא ש"בנים" ו"בנות" באים בהם כמשמעם (בהוראה של אנשים ונשים)'. וצריך היה להיות: 'בהוראה של יוצאי חלציהם של האנשים והנשים או כיו"ב'.
- (2) בעמ' 33 לשו' 9 טוען סימון: 'ואכן אם מותר להשלים את כ' הדמיון, מדוע יהיה אסור להשלים את מ' היתרון?' על כל פנים, ידוע לכל, שהשמטת כ' הדמיון שכיחה הרבה יותר בלשון המעטה, והשווה גם סימון לעמ' 74, שו' 21.
- (3) בעמ' 94 לשו' 14 אפשר להסביר את הנוסח 'וכשל היום' במקום 'וכשלת היום' על יסוד הפלוגרפיה בגלל דמיון אותיות (ת-ה).
- (4) בעמ' 192 על עמוס ב, טו: 'ותפש. טע' לא יעמד — כי הכל יפחד לגעת אליו'. יש להוסיף: 'פחד לגעת אליו' — כדי להעמידו, כשיפול. ואז תתברר כוונתו של אבן-עזרא באופן אחר מזה המוצע באפראט הביאור.
- (5) בעמ' 202 שו' 7 יש לתהות, אם אמנם בדה"ב לג, יא יש שימוש מטאפורי בכלי ציד.

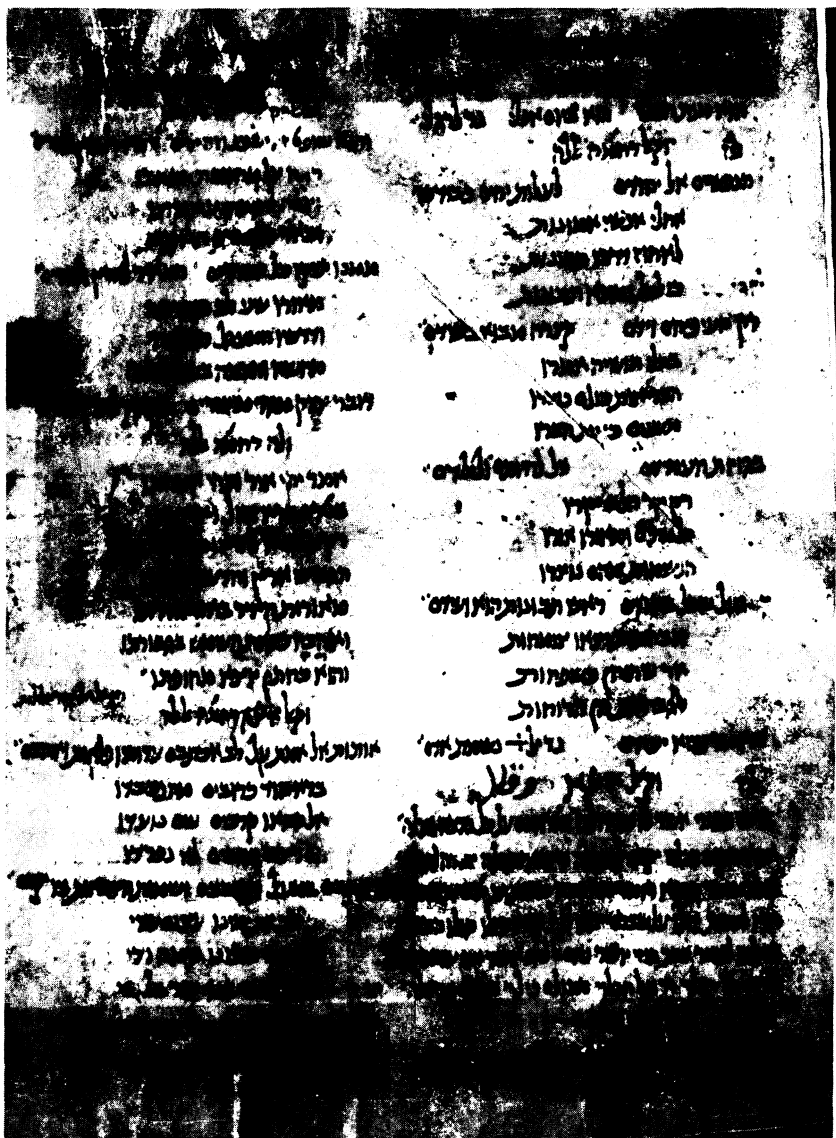
ולפני סוף דבר — רשימה של טעויות דפוס, שיצאו כשגגה מלפני השליט:

צ"ל	במקום	שורה	עמוד
ו"דיו לעבר	ו"דיו לעבר	23 בגוף הפירוש	26
רש"י לתורה	רש"י שתורה	6 בהערות מלמעלה	38
"והשימותי גפנה" (פס' 5)	"והשימותי גפנה" (פס' 5)	9 בהערות מלמעלה	40
(פס' 14)			
'לכלות' ו'כחות'	'לכלות' ו'לחכות'	9 בהערות מלמעלה	75
שדימיו התנור	שדימיו בתנור	18 בהערות מלמעלה	80
הילילו'	'הילילו'	8 בהערות מלמעלה	83
ומפני שמבחינת	ומפני שבחינת	18 בהערות מלמעלה	88
(הראב"ע)	הראב"ע	2 בהערות מלמעלה	122
49 מדבר	48 מדבר	7 בהערות מלמעלה	158
יש' 5 ז	יש' לו 5	שו' 2 בגוף הפרוש	160

עמוד	שורה	במקום	צ"ל
173	2	בהערות מלמטה	שבדכ', יא, 22 ; בשמ' כ"ג, 22
178	4	בהערות מלמעלה	בקצר לשמ' יב 17
193	14	בהערות מלמטה	אלא בקרבת ישראל
197	5	בהערות מלמעלה	האחרת' (האחרת')
220	1	בהערות מלמעלה	ואל מספר
289	13	בהערות מלמעלה	שורה אחת מוכפלת ואחת חסרה
312	3	בהערות מלמעלה	להצפה מרבית להצפה מְרַבֵּית

סוף דבר : חשיבותו העיקרית של פירוש סימון לתרי עשר (כרך א') היא לענ"ד בהרחבת אופקיו של מלאכת הביאור על הביאור. סימון הצליח להוכיח לכולנו, שעיון במספר פרקי נבואה הוא בעצם פרק בתולדות הרוח של הפרשנות היהודית ובתולדות המחשבה הדקדוקית ולא רק הדקדוקית על כתבי הקודש. את מלאכתו זו הוא עשה מתוך רוחב דעת, עמקות, דקות הבחנה וחלישה על ביבליוגרפיה עניפה ומסועפת. לכן קל עתה להביט באבן-עזרא ולברוא בדמיונו את עולמו ותקופתו.

השירים "הנפשים אל יסודם" ו"ברכי נפשי אשר לו הגדולה". כתב יד ברלין 186 עמ' 30.

נחם חנה נחם חנה נחם חנה נחם חנה נחם חנה

החנה

חנה החקירה

החנה החקירה
העולם ודרך החסדות השמה
העלמה יש הנהגה טהור במידה

החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה

החנה החקירה

החנה החקירה
העולם ודרך החסדות השמה
העלמה יש הנהגה טהור במידה

החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה
החנה החקירה וחסות פיתוח החסדות וחסות יש נחם חנה

ותם ית עה כש עתה   ין יקרב מקום נאמי   כש תש קאת שלם
 מלכ: יאהם עתם   יעקב   יעקב
 חתל עשו זקני חלו   רב טלם כג ער   בעש פוסר חווסה
 מלחמו מלך סדר   על כהם יג עפס   לבקס חמדן מרד
 אט סוד יצארו   כג פס דקן יערה   וזרמ   עשפיה
 עשנו יקדכן פתלם   יעקב
 קאוב מרד מלמרה   מרד עשע   קקן עלמיה לך בנת
 מלשן   זעור   וזקן ערה יערה   דכך   לערני
 קמל יו ופחזו   קד עשו ימעות   עזכ וקמ לך עשו
 במדך חתים גלוש   יעקב
 עשם   גרם כס יערה ען על עשם   עקמקן כס קקן
 חר צעור חס   עקן חס חתם ירה   ירה גלו וזני
 לעתם חקם טוהם   בזמנך כדן חס   חתום חתום
 ותינה לעתם טלם   יעקב

ובם מחוב טוב אר עשמה יאן

בעלת חסמנה ערמי אר

